ОФЕРМА

Оповідання з життя войскового

Пан капрал Демський, один з найостріших підофіцерів полку, був дуже невдоволений з інфантериста Леська Стешина, звісного в цілій сьомій компанії під згірдним прізвищем Оферми '. Хоч Стешин стріляв знаменито і на шістсот кроків трафляв сині дошки, представляючі подоби ворожих вояків, в походах визначався незвичайною витривалістю на всякі невигоди і труди, а послушний і мовчазний був, мов машина,— пан капрал Демський, безпосередній зверхник Стешина в цугу 2 таки не дався переблагати сими першорядними прикметами воєнними, гадки своєї про Стешина не зміняв, а ті прикмети доводили його радше, як сам казав, до шевської пасії. Коли б хоч відповів що-небудь Оферма, сказав яку свою замітку,— ні! повторить тілько слово за словом приказ старшини, і не надумуючись, береться його сповнити, хоч би ту йшло о непотрібне перевернення ліжка ненарушимим, чистим верхом штрозака 3 до підлоги.

Непочесне прізвище Оферми одержав Стешин зовсім несправедливо; бо що ж він винен тому, що мав постать подібну до довгого мішка з мукою, перев'язаного мотузом в місці, де голова і стан?.. Правда, що при різних парадах в рядах компанії, його похилена брусовата постать у величезних, простокутних, тяжких чоботах дуже замітно і нескладно відбивала від інших вояків, задля чого ніколи не доступив честі, щоб йому було вільно стояти у першому ряді; правда і се, що Стешин — як справедливо говорив пан капрал Демський — ступав, мов "стара корова", не зважаючи ані на темпо музики, ані на просту лінію дефілюючого ряду, але що ж він тому винен, коли був "такого роду і такого ходу"?..

— На війні паради не потрібно! — з немалим пересердям говорив він раз нишком свому найвірнішому приятелеві,

1 Слово "оферма" з німецького unförmlich (Unförme) значить у військовім говорі: непоставний, брусоватий, нездарний. (Приміт. автора).

2 Z u g — четверта частина компанії, відтак кімната такого відділу. (Приміт. автора).

Strohsack — сінник (солом'яник). (Приміт. автора).

коли по одній параді за свою брусоватість заробив собі 'шпанги 1 на шість годин. Розуміється, з такою смілою думкою за ніщо в світі не був би виступив перед старшиною.

Пан капрал Демський мав з причини подібних до Стешина "офермів" багато неприємностей від капітана і інших старших. Для того поклав собі рішинець: всі замітки, нагани і остороги, які лиш діставав для себе, передавати на властиву адресу. Легко зрозуміти, що пан капрал зміняв притім відповідно прикметники, щоби успіх єго слів був певніший. І так, коли дефіляда випала взагалі незле, по думці Дем-ського, була "під псом", а коли, наприклад, Стешин, найгірший у Демського піхотинець, не розуміючи тайн воєнного маршу, непотрібно змінив крок, чим звернув на себе увагу "грубого" (так називали полковника), то за се одержував від пана капрала многоважний титул "першого оферми в цілім регіменті".

Тому-то, коли Стешин затужив за рідною хатою і родиною, котрої не бачив від півтора року, і одного полудня перед Великоднем заявив Демському, що хоче просити капітана о урльоп2 на свята, Демський зірвався, мов опарений, з ліжка, на котрім відпочивав, витріщив очі і протяжним, а повним обурення голосом спитав:

— Що-о-о?

Стешин повторив свій "мельдунок" 3.

— А ти Офермо якийсь! — заверещав Демський.— Тобі на урльоп ходити! А дивіться!

Стешин відвернувся і мовчки відійшов острим вояцьким кроком.

Тим часом склалося так, що того самого дня пополудні в розказі полковім був оголошений спис наилучших стрільців у полку. їм признав полковник відзнаки стрілецькі і невеликі грошові нагороди. В списі тім не могло недоста-вати і Стешина, котрий, мимо такої злої слави в компанії, все-таки був знаний, як добрий стрілець. Демський прочував уже щось, коли підвечір по відчитанню розказу слухав слів капітана, котрий, обчисливши відзначених стрільців у полку, побачив, що в своїй компанії має їх найбільше і для того з радістю підніс сю важну для компанії подію, власноручно виплатив нагороди і роздав відзнаки нагородженим.

Коли викликаний інфантерист Стешин підійшов до капітана і зовсім нескладно ударив перед ним зап'ятками та

1 Spangen — кайдани. (Приміт. автора).

2 Urlaub—.відпустка. (Приміт. автора).

3 Meldung — повідомлення, оповістка. (Приміт. автора).

засалютував, пан капітан не лише не розгнівався тепер за се, але навіть ласкаво усміхнувся і сказав:

— Ну, Стешин, хоч ти Оферма, але бодай стрілець добрий, наилучший в моїй компанії, а може, і в цілім полку. Пильнуй же ся! Маєш, може, охоту піти на свята на урльоп? — ту кинув оком на спис тих, що зголосилися по відпустку.

— Чому ж ту нема тебе, Стешин? Чей же маєш до кого піти на свята?

Стешин, урадований стрілецькою відзнакою, майже забув про свята і неповодження своєї просьби; отже, тепер то несподіване питання капітана наробило єму немало клопоту. Глянув нишком на Демського, що при-кусував губи, потім на капітана, котрий собі щось записував, і вкінці зібрав усю свою відвагу та з якимсь жалем в голосі відізвався:

— Пане капітане, мельдую послушно, я буду все так добре стріляти, тілько прошу мене пустити на урльоп, хоч би й на два дні. Півтора року не був я дома.

— Добре, добре, дістанеш урльоп на три дні. Запишися завтра до рапорту,— відповів капітан.

По розказі пан капрал Демський не міг затаїти свого невдоволення і, проходжуючись поміж двома рядами ковалєтів 1 у своїм цугу, воркотів без упину:

— Йому урльоп давати! Єму 8спШ2епаЬ2еіс1іеп! 2 Такому офермі! Ти, Стешин, ходи сюда! А знаєш ти, кому маєш подякувати за то, що ти тепер старший поміж камратами? 3

— Панові капралові, прошу послушно,— відповідає привчений уже Стешин.

— Та-а-к! розуміється, бо якби не я, то ти би і стріляти не вмів і 8сЬиІ2епаЬ2еІ5Ііеп не дістав і урльопу також ні. Але пам'ятай же собі: заким підеш собі додому, маєш мені вичистити, як золото: гвер 4, мундур, штрозак — геть всьо, щоби не було "анштанду" 5.

— Добре, пане капрал.

Якнайсовісніше сповнив Стешин розказ свого наставника. В цівці карабіна не було ані порошини; мундур, витертий аж до сірих ниток, все-таки не мав ані одної плямки; штрозак

1 Ковалєти — ліжка. (Приміт. автора).

2 Schutzenabzeichen — відзнака стрілецька. (Приміт. автора).

3 Kamerad — товариш. (Приміт. автора).

4 Gewehr — карабін. (Приміт. автора).

5 Anstand — перепона, завада. (Приміт. автора).

випраний вечером!, висушений тілом Стешина вночі і сонцем рано "на гофі" 1, був найбіліший в цілім цугу; словом, Демський не мав що закинути свому Офермі.

Перед полуднем великодної суботи був уже Стешин готов до відходу на урльоп. Все лишав в якнайлучшім порядку і тілько ждав на розказ, щоби зараз потім піти в дорогу. Однак мав ще один клопіт перед відходом: ото, хоч як просив фельдфебеля о' новий мундур на свята, той по капітані найважніший чоловік в компанії, не хотів єму видати ані парадного "вафенрока", ані порядної блюзи "від виходу", тілько позволив забрати з собою звичайний, витертий мундур, уживаний до муштри.

Але Стешин вмів собі порадити. Амбіція не позволяла єму до таких прекрасних, червоних, волохатих кульок стрілецьких зі шнуром, котрі забирав на свята, брати на себе такий нужденний мундур і світити латками в родиннім селі, де має стілько свояків і де буде дивитися на него навіть Настка... В "такім" мундурі і показатися в селі не можна... Впрочім, можна би, і був би то радше сором для компанії, ніж для него самого, та все ж таки як то приємно було би на таке велике свято одягнутися в мундур з блискучими жовтими ґудзиками, червоним ковніром, новісенький, просто з магазину!

Не було іншої ради. В надії, що одержить відпустку, Стешин зложив собі уже давно три гульдени, щоби щось справити батькові-матері і мати крейцар на свята; все може придатися. З тих грошей забрав він тепер кількадесять крейцарів, купив кільканадцять цигар і з тим подарунком в руці запукав несміло до канцелярії фельдфебеля.

— Her-rein 2,— роздався грімкий голос в канцелярії. Стешин отворив двері, замкнув, засалютував і мовчить...

Фельдфебель дивиться на него спідлоба, підходить мовчки і відбирає з рук Стешина паперову пачку. Спозирає, кривиться згірдно, ховає і по хвилі питається байдужим голосом:

— Чого ж тобі треба?

— Пане фебер, прошу послушно о інший мундур, бо в тім ганьба іти поміж люди.

— Добре, ходи до магазину!

Одержав Стешин мундур,— як золото. Вафенрок — напричуд гарний. На грудях вправді трошки відстає і звисає, але то байка. Панталони широкі — майже не уживані.

1 Hof — подвір'я. (Приміт. автора).

2 Ввійдіть (нім.).

Шапка — нова. Черевики — мабуть, ще ніхто на ногах не мав — з повним числом приписаних цвяшків у підошвах. Так — то розумію! Тепер, як убереться і заложить через плече стрілецьку відзнаку, Настка зовсім, певно, стратить голову, а численні свояки з радістю скажуть, що Лесько справді "цісарська дитина".

Спокійний і вдоволений вибрався Стешин в дорогу додому. Йдучи містом, чувся ще троха пригнобленим; по дорозі мусив кланятися всяким старшим, котрих поява мимоволі нагадувала єму єго "собаче життя". Але коли вже вийшов за місто, зітхнув глибоко, визувся, прив'язав черевики до палиці, котру витяв собі в корчі, і — певно, ані раз за півтора року своєї служби військової не йшов так радо на поле муштри, як тепер, підскакуючи, біг додому. Добрі чотири милі дороги! Тепер шоста година,— додому можна буде прийти опівночі. То ж то мати врадується! Несподіванка буде для неї велика... Син здоров, перший стрілець в сьомій компанії, а навіть в цілім полку, дістав похвалу від капітана — чи можна мати більше щастя на світі?

В кишені плаща несе Стешин дарунок для матері, хустку, на котру видав половину своєї готівки; для батька несе люльку таку, якої сам війт не має. Купив собі також святочного тютюну за тринадцять, бо звичайно курив тютюн за чотири крейцарі, що єго чути, як спалене сукно. Має також цигарницю, котрою можна буде перед не одним товаришем в селі повеличатися.

Ще півночі не було, коли Стешин підходив до своєї хати. Серце в нім билося. Що там діється? Сплять, чи ще не сплять? Ні; крізь малі віконця здалека видко велике світло— певно, мати пече щось у печі... Справді, бо от видко тінь її, як заходиться коло печі. Може, буде ще саджати паску у піч! так пізно? Тож-то врадується!..

Стає в тіні коло вікна під стріхою і бачить виразно: батько і брат сплять, а мати палить у печі. Пукає на жарт у шибу. Бачить: мати зжахнулася, прискочила до батька. Не може довше встояти, біжить до дверей, отвирає звісним собі способом дерев'яний засув, входить у сіни, чує, як мати каже "свят-свят..." і будить батька, отвирає скоро двері, кидає черевики на землю, паде в обійми матері і каже тілько, як дитина: "Мамо!" Потім розбудженого батька цілує в одну і другу руку, спозирає на сплячого брата, сіпає єго за плече, але не може розбудити.

Мати забуває зовсім, що вепровина у печі може на вуголь спалитися, тільки зі сльозами в очах повторяє:

— Ну-ну! і хто би був сподівався!

Обертає сина лицем до світла і приглядається єму з радістю:

— Мій соколику,— каже,— там десь тебе "куніруют"!

— За що мають мене кунірувати? Я перший стрілець в цілім регіменті,<— і з гордістю показує Лесько свій червоний шнур з кульками.

Перший стрілець в цілім регіменті! Мати не розуміє того зовсім добре, але здогадується, що повинна дуже тішитися.

Розмова тягнеться ще з годину. Лесько довідується, що краса корова отелилася, а старого кота пес роздер, що з ниви під лісом нема способу води стягнути і що Мариська з двора пустилася на злу дорогу. Ситий новинок, що так дуже обходили єго, втомлений по добровільнім маршу, засипляє сном твердим.

Рано-вранці, переславшися ледве годину-дві, Стешиниха встає і заглядає у вікно. Дивиться і бачить, як єї сусідка Бурмилиха іде з коновками по воду до ріки. Стешиниха має велику охоту в тій хвилі оповісти сусідці радісну новину про сина, але не виходить зараз з хати, бо порожні коновки Бурмилихи могли би непотрібно що злого виворожити. Аж коли сусідка вертає з водою, Стешиниха виходить, вітає єї і оповідає їй дЬкладно, як Лесько налякав єї опівночі, пукаючи у вікно, як він славно виглядає і якої почесті дослужився. Єсть першим стрільцем в цілім полку!

Перший стрілець був би тим часом переспав воскресения, коли б єго батько був не збудив. Кілька хвиль не міг прийти до пам'яті, тілько

очима блукав по хаті, в котрій був ще досвітній сумерк. Спершу дивувався в душі, яким способом касарня за ніч могла так зовсім змінитися. Леда хвиля сподівався грімкого оклику пана капрала Демського: знак, щоби вставати. Ні, не чути того приказу, тілько батько каже Леськові вставати і збиратися на воскресения.

Отже, йшов Стешин до церкви в новім мундурі з відзнакою стрілецькою, а ступав так жваво і з такою міною, певною себе, що на вид єго пом'якшав би навіть строгий Демський, ударив би ся в груди і як розкаяний сказав би: "Неправда, Стешин не є оферма!" Рожа при шапці, жовті ґудзики при мундурі, спряжка з орлом при поясі — вже те світило здалека блиском золота. На округлім, мов налитім обличчю Леська, серед котрого двоє маленьких очей блимало, мов два углики, малювалося вдоволення і щастя. З піднятою догори головою і шапкою, насуненою на праве вухо, ступав гордо селом разом з батьком і матір'ю. Мати, убрана в хустку від сина, від часу до часу з несказанною радістю підносила очі на вищого від неї Леська і, минаючи перехожих, очима, повними тріумфу, старалася звернути їх увагу на першого стрільця в полку.

Однак і не потребувала старатися о те. Село дивилося на Леська, як на образ. Лише він один з вояків був у своїм селі на святах, тому єго темно-синій мундур з червоним ковніром і жовтими ґудзиками серед кафтанів та кожухів дуже впадав в очі. Всі з ними віталися, подивляли єго та зичливо розпитували про здоровля і поводження.

На службі божій дівчатам ані в голові була молитва — все то одна, то друга кидала оком на Леська, що стояв випростований коло крилоса і не раз думав думки, зовсім неподібні до молитви. Бачив він і Настку у гурті дівчат, як щохвилі, замість на престол, на него нишком позирала. Вийшов потім на кладовище коло церкви, де були розложені паски, а там єго обступили свояки і знайомі — і пішла розмова про всяку всячину.

Свояків мав Лесько чверть села. Они стали запрошувати пана вояка до себе на гостину, не надовго, тілько на хвилинку одну, щоби "паски

скоштувати". І Лесько ходив цілий день до свояків, але там замість хвилину просиджував цілі години; а гостинні господині до "коштування" клали перед ним такі обіди, про які товариші Леська в компанії в днях утоми і вовчого апетиту тільки думати могли.

Вже був вечір, коли Стешин вирвався з обіймів свояць-кої гостинності і вкінці найшовся на дорозі. Почув, що ноги тяжіли єму, і подумав собі, що пан капрал Демський зараз назвав би єго "старою коровою", коли б єго міг в тій хвилі бачити.

Вже темно. Саме тепер пора вступити до Настки. Балакав уже з нею і рано перед церквою і пополудні на гагілках, але що то було при людях, то якось не йшло. А виросла Настка як тополя, а гарна, як місяць на небі, а злого слова не сміє ніхто про неї сказати! Другої такої в селі не найдеш...

По хатах заясніли лампи і старосвітські каганці. Вечір гарний, тихий, спокійний; від трьох тижнів ані каплина дощу не впала. Вдень спека і посуха, а тепер уже холодком віє. Така посуха, що в лісі на зсохле листя лиш сірник, а в одну мить цілий ліс затріщить тобі огнем.

Настка стоїть коло воріт.

— Христос воскрес!

— Воістину воскрес!

— Що нового чувати?

А що ж би? От як в селі!,/Жиємо та думаємо, як з розкоші на біду зійтйТ7>> То ти жиєш у великім місті, то і знаєш щось нового.

— Ет! волів би я не бачити того великого міста. Ту лучше...

І дальше вже стиха ведеться розмова, сердечна і мила. Чує Лесько, що дівчина радо бачить єго, поцілував би єї, та не має відваги, повів би ї хоч зараз під вінець, та мундир, хоч такий гарний і такий просторий, в'яже єго, не дає про се й думати. Скинув би він єго, ой як радо скинув би!..

Нараз Настка в крик. Вириває руку з руки Леська, показує в сторону коршми і кричить з переляку:

— Леську, а то що?!

Лесько оглядається і бачить виразно піднімаючийся у воздух стовп диму, блискучий іскрами, що миготять хви-лину на темнім тлі неба і щезають. Роздається якийсь проймаючий, одчайдушний крик, а навіть і зловіщий дзвін на дзвінншді церковній.

— Горить! — каже Лесько.

— Леську! не йди там! я боюся... Там тобі може що статися.

Лесько не слухає. На відході кидає слова: "Ти останься!" — а сам біжить щосили в сторону коршми. Горить! Поломі нь бухає з одного угла коршми високо понад безли-стні сусідні верби, а в середині єї гуд", мов у кузні. Без-радна громада людей збігається, розбігається, кричить; більше страху, як рятунку.

Стешин розкидає купки остовпілих мужчин і заводячих женщин, впадає в саму середину збіговища людського і підходить до коршми. Чу-є, хтось страшно голосить. То шинкарка заводить з розпуки. Хтось з людей каже Стеши нові:

— Мошкова дитина лишилася в алькірі. Стешинові розклад коршми добре звістний з давніх літ.

Він знає, що до алькіра добутися можна тільки через сіни і шинок. В алькірі є віконце до города, але таке мале, що дорослий чоловік тільки голову перепхає через него. А тим часом Леськові лунає зойк в ухах:

— Пане вояк, рятуйте дитину!

Якийсь інший голос каже, що в коршмі горить розлита бочка оковити; огонь обняв в одній хвилі лавки, столи, шинквас, сіни і стріху.

Одчайдушний зойк змагається і дратує Леськову душу ще більше. Іти чи не йти в огонь? Чому ж ніхто інший не відважиться? Чому батько, чому мати не кинуться в поломінь? Потратили голови... Годі довше надумуватися...

— Плахти! давайте плахти!

Але звідки ту взяти плахти, коли нема? Глянув Лесько направо: стоїть недалеко селянка в плахті. Прискочив до неї і вже має плахту в руках, мачає в коновці води, накидає на себе і щезає в горіючих сінях коршми...

Робиться майже тихо. Тілько огонь тріщить і гуде, дим бухає отворами потрісканих вікон і дверей, вода, лита з коновок, сичить.

— Не може бути! пішов в огонь! рятувати жидівську дитину?! Як же ж він там добудеться?

Минає хвиля одна, друга, хвилі довгі, як вічність. Пропаде марно чоловік, рятуючи жидівську віру!.. Ні! виходить Лесько, жиє! то він! дивіться, то він, весь в огні! На руках дитина, сам без плахти, тілько шапку насунув на очі. Біжить кільканадцять кроків, кладе дитину осторожно на землю і ледви чутним голосом просить: "Води!" Потім паде втомлений на землю і широко отвирає очі, почувши, як в тій хвилі запалася стеля коршми. Зривається ще, бо чує зойк надбігаючої матері,

але сили покидають єго, він замикає очі і мліє. Мати розкидає людей, плаче, голосить і нарікає. Коршма горить ясно — і мати, як в день, бачить надпалене волосся сина, опарене лице і руки. Нарікання, і зойки, і розпука, що аж серце болить слухати.

Лесько, отверезжений водою, отвирає помалу повіки. Віддихає цілими грудьми і ловить устами вітер, що віє понад самою землею. Ще не тямиться; тілько чує, як на дзвінниці дзвін гуде. Потім опирається на лікті, оглядається і бачить насамперед дитину, котру видобув з огня. Дитина жиє. Лежить на руках матері; отвирає так само як він, здивовані очі і так, як він, доторкається руками розпаленого дуже лиця.

— Жиє дитина? — питає Лесько.

— Жиє, жиє! тілько тобі, сину мій, життя не буде,— каже захриплим голосом мати і ломить руки.

— То ви, мамо? Не бійтеся, мені нічого. От, троха попікся... великі річі!

Усів на землі і рукою доторкнувся лиця. Пече... Га, годі! хтрсь же мусів рятувати дитину. Глянув на руку, доторкнувся пальцями — наче хто розжарене залізо приложив. Верхня шкіра зсувається зовсім так, як по відмороженню; тілько що пече, ох! як страшно пече!

— Мамо, ходім додому.

Мати підняла сина, надбіг задиханий отець, повели Леська з плачем додому.

Лежить Лесько на ліжку і стогне. Мати побігла чимскор-ше до "єгомостя" по вату і оливу, а брат до учителя. Добрий священик дав і оливи, і вати. Обв'язали рани, як уміли, усіли при нім та й заводять:

— От тобі веселі свята! І треба було тобі приїжджати? Треба було рятувати жидівську дитину? Чому-то батько не скакав по свою дитину в огонь! Що ж тепер буде?

Оглядають новий мундур військовий Леська. Що з него зробилося! На плечах вафенрока одна велика діра, а цілі плечі ледве держаться разом; шапка подіравлена, штани зітліли, черевики попукали. Від всього так і чути згарище. Багнета у похві нема, певно, десь в огні згубився; відзнака стрілецька, шпур з червоними прекрасними кульками пропав десь, де? — і відгадати годі.

Лежить Лесько на ліжку, думає про се нещастя та й потішає родину, що на мундурі світ не стоїть. Добре, що єму самому ніщо великого не сталося. Ніщо великого! З того попарення не вилічиться і за місяць... І пощо, пощо було йому мішатися до рятунку? Коршма згорить, десять інших стане натомість; дитина жидівська згорить — сто інших уродиться.

"Докори, нарікання, журба непотрібна... Га! трудно! — думає собі вояк.— Так щось до голови прийшло. Мундуру шкода — то правда. Що на то скаже фельдфебель, що скаже пан капрал Демський, що скаже капітан? Або ж то повірить котрий, що Лесько не нарочно звінечив такий дорогий мундур? Не повірить! Вже то він їх знає... Богом зви їх, клеїшся, на чім світ стоїть,— ніщо не поможе. Засадять, певно, до гарнізону... 1 Мало того, що чоловік попарився, ще треба було інакше терпіти. "Оферма! —скаже кождий.— Дай єму добрий мундур на свята, а він єго спалить! Хто ж єго має відкупити? Пиши до батька, най продає вола і присилає гроші..." Та й то ще не знати, чи один віл вистане на заплату мундуру, шапки, черевиків і згубленого багнета?.. Не мав клопоту і найшов собі єго на самі свята. Тепер замість до кого піти в гостину, або на поле,

Скорочене слово Сагпівопваггезі. (Приміт. автора).

котре буде колись до него належати, лежи на ліжку і думай!"

Трохи сам собі не робить Лесько докорів. Десь на самім дні серця будиться у него мала іскра надії, що старшина хоч яка остра, розважить єго нещастя і простить єму. За що ж мали би єго карати? Мундурів мають повні магазини — один більше або менше, не багато значить. А він уже й так має кару, тяжку кару, що терпить тепер. Завтра, замість піти до Настки, буде лежати, бо ані думати, щоби вояк виходив межи люди з обвиненою головою і руками... Добре, що хоч собі очей не випік...

Думав так Лесько майже цілу ніч. Коршма горіла до самої півночі. Доки горіло і молодший брат Леська приносив безнастанно нові вісті про огонь, годі було й думати про спання.

Попівночі розрух і галас у селі значно втихли, світла погасли, село спало...

Мати Леська сиділа довго біля єго ліжка, однак вкінці і єї переміг сон. Вийшла ще зняти зі стріхи образ матері божої, що від огню боронить лучше, ніж яка сторожа; перехрестилася, усіла на лавку, простерла якийсь лах під голову, поклалася і заснула сном господарським. Батько, побачивши, що синові не грозить ані смерть, ані каліцтво, хропів на цілу хату по трудах дня і почастунках.

А Лесько лежав і журився все своїм мундуром. Коршма згоріла вправді до самих підліг. То й що з того? була обезпечена! Жидові кривди не буде. Чому-то єго мундур не був обезпечений?.. Тепер треба буде звернути за него всі гроші. Що він може коштувати? Багато — то певно, бо сукно сильне, а мундур був зовсім новий... Сам багнет, кажуть, коштує три чи чотири ринські, а що сам мундур! Коли Лесько верне до касарні, то як єго повітають капітан, фельдфебель, а передовсім, що скаже Демський?

І страх нападає на Леська, коли уявить собі, як прийдеть-ся єму ставати при рапорті з тим спаленим мундуром. Капітан розлютиться, як вовк, прикаже відобрати єму мундур, а єго сейчас відвести на вахцимру ', як в'язня, котрого буде судити суд воєнний. В суді... що там з ним зроблять?..

Ті думки не дають довго Стешинові заснути і мучать єго не легше від попарення на руках і голові.

А тим часом героєм слідуючого дня, а навіть цілих свят був Лесько. Відвидів єго війт дома і заявив, що коли би

1 Х^абпгіттег — стражниця. (Приміт. автора).

потреба було єго зізнання в справі спалення мундуру, то він радо приїде до міста і посвідчить, присягне навіть в потребі. Війт казав,— а він також служив у войску,— що ніхто не може жадати від Леська звороту грошей за мундур... Впрочім він допильнує Мошка і коли дізнається, що відобрав обезпечені гроші, накаже єму заплатити за мундур. Адже Лесько дитину вирятував єму від смерті, а то чей же щось варто!

Потім прийшла Настка і стала плакати; прийшла шинкарка з дитиною і трохи не цілувала Леська по руках, обв'язаних шматками. З якимсь почуттям гордості і радості дивився Лесько на чорнооку Мошкову дитину.

— Ладний бахор, нема що казати... Де Мошко?

— Пішов до місточка по агента від обезпечень, щоби оцінив шкоду.

Шинкарка нарікає, що огонь зробив їй величезну шкоду; під час свят можна було багато вторгувати, а тепер нема способу. Лише той другий

коршмар, той дурний Сруль тішиться... Спати нема де — добре хоч, що то весна і морозів нема...

Відвидів також Леська і сам пан учитель і перед родичами єго сказав, що таку відвагу, яку показав Лесько, опише до газет — цілий світ буде знати, якого відважного сина мають Стешини...

— Йой! — дивується мати.— І ви то, пане професор, пустите в газети? — питається дальше, не довіряючи.— Коли б тілько то не пошкодило Леськові...

— То єму тілько помогти може,— відповідає учитель рішуче.

Та думка пана учителя, безперечно мудрішого від війта, хоч війт служив у войску, усуває всю Леськову журбу о мундур. І під час, коли мати частує професора, чим хата багата, Лесько тішиться надією, що єму ніщо злого не станеться. Впрочім вирятування жидівочки не вважає нічим незвичайним і думає про се далеко менше, ніж про наслідки спалення мундуру... що так багато грошей мусив коштувати...

Однак не помилився Лесько, що пан капрал Демський, побачивши єго обв'язану голову і руки, наговорить єму цілий мішок войскових чемностей. Коли на третій день свят вечером брат привіз Леська власними кіньми аж до ка-сарні і Лесько, попрощавшися з ним, тихцем, з великим страхом отворив двері комнати, перший побачив єго Демський мимо значного сумерку в комнаті, піднявся з крісла і глянув спідлоба на свого підданого. Лесько, одітий ще в плащ, оповістив свій поворот з урльопу голосом придавленим, трохи не плакучим. Демський відповів глумливо:

— Ну, я бачу, Офермо, що тобі добре святкувалося. Не вертаєш цілий. Хто ж то тебе так гарно угостив? Певно, за дівчину воював?

— Ні, пане капрал, я не воював з ніким. При огні попарився, рятував дитину з пожару.

— Ага! рятував дитину з пожару!

Глумливі слова Демського мов ножем крають Леськове серце.

На щастя, спаленого мундуру під плащем в сумерку не видко, отже Демський про се й не згадує. Лесько, на хвилю потішений, відходить до ліжка, розбирається з великим трудом попареними руками, складає знівечений мун-дур гладко на полиці, одягає мовчки щоденну одежу, закусуючи притім зуби з болю, а вкінці сідає коло ліжка на скриньці і думає.

Година може восьма. В кімнаті темно. Всі товариші, користаючи зі свят, проходжуються по місті. Пана фельдфебеля нема також в касарні. Демський вийшов уже на місто, приказавши "капралові від дня" записати Стешина до рапорту і до книги хорих. Що то з того всього буде? Як ту показувати сей мундур? Лесько надумується, кому найперше показати єго. Демський не замітив ще нічого, навіть недостачі багнета. Чи ждати до завтра?

Вертає з міста приятель Стешина. З превеликим жалем оповідає Лесько свою пригоду: так і так, вирятував дитину, сам троха попікся, але то все байка, коли б не той проклятий мундур. Що робити? Приятель радить не говорити нічого Демському про мундур, тілько аж перед самим рапортом капітанові показати єго відразу і оповісти, що правда. Капітан, хоч безнастанно кричить, чоловік не такий занадто лихий, може, нічого злого не вдіє.

Зближається дев'ята година; вояки вертають з міста, трубачі трублять на чотири труби голосне retraite '; гамір в касарні триває ще з годину, вкінці всі замовкають і сплять.

Опівночі вертає Демський. Каже інфантеристові, що мав службу вночі, принести з коритаря світло до "цугу", оглядає, чи всі черевики сплячих вояків стоять рядом у ніг ліжок і чи накриті чистими онучками. Одна пара черевиків не подобається єму, копає єї ногою, черевики летять під

1 Відбій (іт.).

десяте ліжко. Чути, як Стешин стогне у сні; крізь затиснені губи Демського вилітає слово "оферма"; але пан капрал, сонний по випитім у місті пиві, не має тепер охоти займатися леда інфантеристом, тілько каже тому, що світло приніс, стягнути собі черевики і панталони, розбирається, кидається на застелене уже прислужними підданими ліжко і за хвилю хропе разом з іншими. Raport, marsch!

Година пі в до шостої рано. Компанія стоїть готова до виходу на вправи. Рапорт уставлений окремо. Стешин без пояса і багнета являється як мародер. Руки і голову має обв'язані. Товариші з компанії, дізнавшись про єго пригоду, жалують єго. Фельдфебель гнівно питається: де Стешин? і чому не віддає мундуру до магазину; називає єго притім "мудьом".

Стешин не знає, як має відповісти, але в тій хвилі над-їзджає капітан. Господи! що то буде? У Стешина серце ниє зі страху.

Капітан злазить з коня. Стає перед уставленими до рапорту вояками... Перший, другий обнімають службу; третій іде на варту; четвертий жалується, що єму — не знати, в який спосіб — щезла зовсім нова сорочка; п'ятий Стешин:

— Пане капітане, мельдую послушно, що я вернувся з урльопу.

— А тобі що сталося?! — питається здивований капітан і оглядає Стешина від ніг до голови.

— Я рятував дитину з огню і попарився.

— Що? — питається капітан і крутить головою з недовір'ям.

Стешин повторяє, оповідає подробиці, як було.

— Не може бути! — каже капітан.— Ти? І правду ти кажеш?

— Ціле село посвідчить!

Капітан надумується хвилину, потім питається.

— Сильно попарився ти?

— Досить.

— Ну, то йди передовсім до "мародвізити", а коли вернемо з екзерцирки, оповіш мені все докладно.

Стешин дивується, що капітан такий спокійний. Отже, набирається відваги і, коли капітан має вже звертатися до слідуючого вояка в ряді, починає наново:

— Прошу пана капітана.

— Що такого?

— Спалився мені новий мундур; я єго зараз покажу.

Обертається на зап'ятках вліво, біжить до "цугу", хапає мундур, шапку і чеоевики, стає наново в ряді і показує все капітанові. Фельдфебель червоніє, не може спокійно встояти. Демський отвирає широко очі. Капітан бере в руку вафенрок, оглядає, пробує силу

зітлілого сукна, роздирає мундур без натуги. Оглядає шапку і, очевидно, дивується випаленим дірам від вогню. Черевики попукали, багнета нема.

— І правду ти кажеш? — питається ще раз.

— Чого ж би я мав брехати! — відповідає Стешин голосом певним.

— Вже-то ми дізнаємося, чи те все правда! — каже капітан, полагоджує рапорти і відходить з компанією на вправи.

Стешин вдоволений і капітаном, і собою. Не сподівався, що те все скінчиться так добре. Троха лише засмутив єго лікар полковий. Оглядаючи попарені місця, скривився так, що Стешин по такій міні не надіявся нічого доброго. Лікар спитався, хто єму перев'язував рани; сам обмив їх, оглянув, перев'язав і казав остатися в комнаті хорих.

"Досі йде зовсім незле,— думає собі Стешин,— дасть бог, може, й не треба буде продавати вола."

Компанія вернула вже з муштри; капітан випитується докладно о подробиці пригоди Стешина і щось собі записує. На другий день кажуть Стешинові, що сам пан "грубий" полковник кличе єго до своєї канцелярії. Стешин іде, непевний о свою долю, але полковник вітає єго ласкаво головою, каже навіть, як хорому сідати на Крісло і оповідати, як було. Потім велить собі принести знівечений мундур, шапку і черевики. Оглядає все докладно, питається ще о деякі подробиці і каже:

— Ну, добре. Забери то з собою!

Стешин забирає мундур, несе до магазину. Пощо кождий оглядає так сей мундур і випитується про все?..

Спочиває собі Стешин в комнаті для хорих; на муштру не ходить — добре єму. Вже тиждень минув, лице троха загоїлося, руки також, а лікар каже, що ще зо три тижні не пустить єго до служби. Три тижні, адже то вигода, якої пошукати! Саме тепер відбуваються вправи в поодинокій компанії, такі скучні, що томлять більше, ніж цісарські маневри. Спічне собі Лесько ще три тижні і аж потім верне до компанії.

В два тижні пізніше одержує Стешин письмо від учителя Засела родинного. Отвирає єго: всередині гарний банкнот вартості п'ятьох золотих. Ховає п'ятку і іде до шевця. Швець сьомої компанії, чоловік незвичайно розумний і проворний, знається не лише на штуці латання старих черевиків войскових, але й на штуці махання пером; через те занимае уряд надворного писаря листів для піхотинців цілої сьомої компанії і має з того невеликі доходи. Отже, відчитує швець Стешинові письмо від "професора". Дивні річі там понаписувані! Полковник мав письменно питатися війта, чи то правда, що інфантерист той а той, іменем Лесько Стешин з сьомої компанії, вирятував дитину з огню? Війт, а радше за війта учитель описав полковникові докладно геройський вчинок Стешина, підніс єго відвагу і заслугу, війт на те все приложив печатку громадську і підписався знаком хреста святого. Як свідки, підписалися два присяжні і учитель. "Пощо вони могли писати до війта? — думає Лесько.— Певно йде о те, щоб громада заплатила за мундур... А ту п'ятку посилає Стешинові жид Мошко за вирятування дитини. Дав би більше,—так бодай казав написати — але тепер будується і не може. Незлий жид той Мошко! П'ятка придасться, навіть дуже; Стешин з неї рад, то все ж таки смутно єму по тім письмі, бо жалко єму громади, що за него буде терпіти. Перед шевцем звірюється, що на добрий лад жид Мошко повинен заплатити за мундур. Коли дитина Мошка, то най же Мошко платить. Звідки громада приходить до того?"

Однак небавом забуває Лесько про ту подію і здоров вертає до щоденної служби в компанії. Навіть не знає, що учитель описав докладно єго вчинок в газетах, не знає, що тепер тисячі людей славлять Леська Стешина; а вже то єго зовсім не обходить, що на підставі єго пригоди одна про-тивжидівська газета піднесла високо єго відвагу і

християнську любов ближнього, без огляду на віру, а ще вище піднесла жидівську трусливість батька вирятуваної дитини, єго самолюбство, виставлювання християнина на величезну небезпечність. Стешинові ані на думку не прийшло, що дав такий гарний матеріал до ще гарнішої статті.

Застановлює лише єго, що від часу того пам'ятного рапорту капітан обходиться з ним приязно, задля чого і пан капрал Демський на неодну похибку Оферми дивиться крізь пальці. Фельдфебель службовий, що має магазин під своєю рукою, про мундур і не згадує. Чутка йде, що капітан казав єму дати спокій цілій справі. Га! коли так, то ще й лучше.

Пе ред самими зеленими святами в суботу пополудні миє Стешин спільно з другими підлогу коритаря. Мокрим піском посипує і солом'яним віхтем тре старі дошки, котрим уже ніяка сила людська не може надати такої білості, якої собі фельдфебель бажає... Нараз надходить рахунковий підофіцер з полковим розказом і кличе Стешина до себе.

"Ого! певно якась біда!" — думає собі Лесько і так, як був одягнений при роботі, без блузи, з нечистими руками, входить до канцелярії.

— Знаєш що, Стешин,— відзивається підофіцер,— я хотів би бути на твоїм місці.

Стешин не розуміє нічого.

— В розказі стоїть, що сам цісар прислав тобі срібний хрест заслуги за то, що тоді вирятував ти дитину з огню.

— Сам цісар,— повторяє здивований інфантерист несміло,— що прислав? що?

— Срібний хрест заслуги, такий медаль, що будеш носити на грудях.

— І то за се, що тоді...

— За се, за се. Що ж ти собі мислиш? Адже до такого вчинку треба чортівської відваги. Отже, то за ту відвагу...

Здивування Стешина змінюється в якесь почуття радості і гордості, котре на лице єго, покрите ще слідами попарення, викликує живий рум'янець. Рівночасно щось єму спиняє віддих у грудях.

— Пане фебер, чи то правда?

— Правда, сину.

— І за мундур не б}'дуть від мене нічого жадати?

— Ет! не говори дурниць! Адже за те хрест дістаєш, що мундур спалив в такий спосіб.

Виходить Стешин з канцелярії, клякає поруч тих, що миють підлогу, бере віхоть в руку, мачає єго у воді і замість підлоги починає терти цебрик.

— Ти, Стешин, а ти що робиш? Пощо цебрик миєш? — питається товариш.

— Е! та бо... Має Стешин охоту витолкувати товаришеві причину свого забуття, однак мовчить... Може, "пан фебер" обманив лише єго для жарту... Бачить він, як капрали і фіре-ри живо балакають про щось з підофіцером рахунковим; здається єму навіть, що про него говорять, та нехай они собі балакають — они не раз люблять чоловіка "натягати"... Чи то може бути, щоб сам цісар прислав єму... сам пан цісар!..

Нараз являється капітан з касарні. Ніколи в суботу "ополудні не буває в компанії, а нині прийшов. Підофіцери салютують, а ті, що миють підлогу, з поважанням роблять місце для переходу пана капітана. Дивиться капітан на них — замічає Стешина.

— Стешин!

— Hier! 1

— Ходи сюда!

— Стешин підходить з віхтем в руці, стає випростований перед капітаном.

— Дуже мене то тішить,— каже капітан,— що ти, вояк з моєї компанії, одержав таке велике відзначення від найяснішого пана. Ти дістав срібний хрест заслуги. Ми на тобі не пізналися.

Стешин пускає віхоть з руки і в першій хвилі має охоту вхопити капітана за руку і поцілувати єї; та коли в тій цілі підносить власну руку, бачить, що міг би на білих рукавичках капітана оставити дуже немилі сліди.

— Іди, уберися і прийди до канцелярії,— каже капітан і додає:

— Капрал від дня! Компанія до розказу!

Стешин урадований утікає щосили до цугу, миється і перебирається, мов на алярм. Входить покірно до канцелярії і стає коло дверей. Капітан виймає два срібні гульдени і подає Стешинові.

— На! маєш на тютюн. А шануйся мені!

Стешин ловить капітана за руку, капітан вириває єї і каже добродушно:

— Но-но! Можеш нині піти собі до міста і вернути аж опівночі; я тобі позволю.

Стешин стоїть ще хвилину, не знає, що має казати, і виходить з канцелярії.

При розказі мав капітан промову до компанії. Оповістив, яке відзначення одержав Стешин і за що, яку-то честь приносить і єму, і компанії і ставив бувшего Оферму за взір, гідний наслідування.

Стешин стояв у ряді в поставі зовсім не вояцькій, бо з похиленою головою.

— Гей, Стешин, то тепер я навіть боюся назвати тебе Офермою! — кликнув Демський, коли по розказі розійшлися вояки по своїх комнатах.

— Чому, пане капрал? Коли хочете, то називайте! — відповів Лесько весело.

— Ого! вже пропало! — махнув Демський рукою.— Ще з півроку, а ти будеш старший, ніж я. Тілько навчися тепер троха читати і писати.

— Я вже друковане розумію і нумери знаю,— каже на те вдоволений властитель хреста.

1 Тут! (Нім.)

Те все збільшало сильно амбіцію Стешина, котрий за останню годину виріс значно сам у своїх очах і чувся вищим щонайменше від кількох своїх товаришів.

"Іти чи не йти до міста?" — думає тепер собі. Стешин не має звичаю ходити добровільно на проходи і, хоч уже другий рік служить, знає місто дуже мало. Але нині що іншого... Нині Стешин убирається і виходить. Стрічає єго поручик з сьомої компанії, задержує на вулиці і мовою, зложеною з німецьких і всяких слав'янських слів, бажає єму відзначення. Стешин розуміє, о що йде. Дякує поручикові і ще більше гордий іде в дальшу дорогу. Але куди йти?.. Крутиться троха без цілі по місті, аж нарешті приходить єму на думку, що найлучше вернути до касарні і забрати з собою приятеля, що не раз вигодив Леськові в пригоді... Вправді приятель не має дозволу бути поза дев'яту годину в місті, але й до дев'ятої часу багато. І так вночі нема що в місті робити. Тепер Стешин має багато грошей, може "фундувати", нап'ються, наїдяться, і потім будуть лучше спати...

Другого дня зелених свят о сьомій годині рано цілий полк у святочних мундурах стояв за містом на полі, де звичайно відбувалася муштра. Компанії стояли одна побіч другої з музикою і хоругвою полковою на чолі... Зараз по восьмій годині приїхав дивізіонер, комендант "стації" і "грубий" полковник. По зложенню рапортів полковник станув здалека на своїм коні і грімким голосом відізвався:

— Вояки!.. Один ваш товариш з небезпечністю для власного життя вирятував ближнього від певної смерті. Честь єму за те, а ми радуємося, що маємо єго між собою. Єго вчинок будить у мені пересвідчення, що багато, а може, й більша часть з вас посвятила би ся так само для добра ближнього, а як вояки — в обороні цісаря і вітчизни. Таким вчинком інфантерист Лесько Стешин скріпив у цілім полку довір'я у власні сили. За те дістає він нагороду, котра най буде для вас доказом, як ваш цісар і король, наш найвищий вождь воєнний, глядить на ваші вчинки і нагороджує їх, без огляду на становище і походження; бо єго величество все бажає своїм найвищим признанням будити охоту до вчинків, що мають на цілі добро ближніх. Інфантерист Лесько Стешин!

Ад'ютант повторив ім'я єго.

— Hier! — роздався оклик в рядах сьомої компанії. На знак, даний капітаном, зблизився Лесько, тремтячий

з радості, що для него уладжено таку велику параду. Мав на собі новісенький мундур, над котрого добором і прилагодою працював з годину кравець з компанії, фельдфебель і навіть сам Демський, знаючи, до якої паради мундур потрібний.

Дивізіонер зліз з коня, відібрав від ад'ютанта срібний хрест заслуги і в очах цілого полку припняв єго Стешинові на груди. Потім побажав єму відзначення, подавши руку, мов свому рівному, казав станути поруч себе. Стешин не міг собі ніколи витолкувати, чому в так важній хвилі не прийшло єму на гадку ніщо інше, тільки се, що Демський не подав би єму руки так, як дивізіонер...

Полковник заповів дефіляду. Перший, а певно і останній раз в житті стрітила Стешина така почесть, що цілий полк разом з комендантами батальонів і компаній і разом з паном капралом Демським дефілював перед ним. Вправді почестю сею ділився в душі з дивізіонером, комендантом стації і полковником, все ж таки міркував собі, що і єму належить ся значна честь сих гонорів.

Наслідки сеї дефіляди були нещасні для відносин Дем-ського до Стешина... По повороті додому пан капрал не відзивався зовсім до нікого. Мовчав також, коли з офіцерської менажі, вже по обіді в компанії прийшов вояк і, сповняючи приказ полковника, казав Стешинові прийти на офіцерський обід. Стешин був би радо зрікся сеї честі, бо не знав панського способу їди. Але що не міг противитися, то й пішов з блискучим хрестом до менажі, зовсім жваво вступив у комнату, зовсім нескладно поклонився, бо порадили єму входити без шапки, і заняв призначене місце коло ад'ютанта полкового. При обіді дивився, як панове держать ложки, ножі, і якось собі радив. В критичних хвилях старався ад'ютант єму помогти. Обід був знаменитий, звичайно, панський обід, офіцерський... І вино було...

Розмова при столі велася по-німецьки. Хоч Стешин не розумів сеї мови, однак мав деяку підставу здогадуватися, що про него було багато бесіди, бо досить часто звертали на него увагу. А вже дійсною несподіванкою було для него, коли, як єму пояснив ад'ютант, на єго честь полкова музика заграла перед вікнами їдальні кілька творів. Як вона гарно грала!..

Ситий і щасливий вернув Стешин до компанії і зараз удався до шевця з просьбою, щоб єму написав довгий, дуже довгий лист до родичів про єго щастя. Швець мав дуже тяжку задачу. Початкове, стереотипне повідомлення "о добрім здоров'ю і поводженню, як звичайно при вояцькім стані" пішло писареві гладко. Та коли прийшлося єму описувати ранішню параду на честь Леська, а потім офіцерський обід, які він там їв марципани і вина пив, а музика грала, помішалося все і в голові єго, і на папері.

Письмо вийшло справді досить довге, але, мабуть, не зовсім зрозуміле; хоч, коли швець відчитав єго Леськові, той противно розумів все від початку до кінця і не мав нічого більше додати, тілько поздоровляв родичів, і свояків, і Настку та цілував всіх "по 10.000 разів". В нагороду за тяжкий труд одержав швець від щасливого оферми дві шістки.